

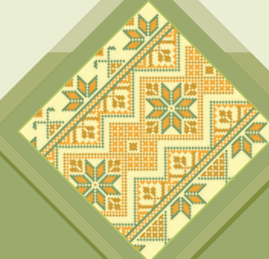
КРОССЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ
«УКРАЇНА: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП

22-24 СЕРПНЯ
2024 РОКУ, ОДЕСА

«Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ»

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Одеська національна наукова бібліотека

**ЕТНОКУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНИ:
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції

Одеса, 22-24 серпня 2024 року

УДК 008:39](477)(06)

Е 88

Упорядники:

М.В. Миргород, С.М. Герасимова

Відповідальна за випуск

Л.В. Арюпіна

Редактори:

Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович

Е 88 **Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 22-24 серп. 2024 р. / упоряд.: М.В. Миргород, С.М. Герасимова ; відп. за вип. Л.В. Арюпіна ; ред.: Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович. – Одеса, 2025. – 192 с.**

До видання увійшли тексти доповідей, прочитаних на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ» (м. Одеса, 22–24 серпня 2024 р.). Представлені публікації містять теоретичні та практичні розробки українських учених, освітян, педагогів, фахівців бібліотек, архівів, музеїв України з актуальних питань охорони, вивчення та популяризації культурної спадщини етнічних спільнот України та багато-національної історико-культурної спадщини; краєзнавчі й історико-біографічні дослідження.

Для фахівців та широкого кола читачів.

Відповідальність за зміст матеріалів, автентичність цитат, вірність посилань несуть автори публікацій.

УДК 008:39](477)(06)

ISBN

© ОННБ, 2025

© Автори статей, 2025

© І. М. Свістунова, обкладинка, 2025

Наталія ПЕТРОВА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії,
заступник декана факультету історії
та філософії з наукової роботи Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Нематеріальна культурна спадщина (НКС) відіграє ключову роль у формуванні та зміцненні національної ідентичності в умовах російсько-української війни. У цей період НКС стала не лише символом культурного опору, але й засобом мобілізації, об'єднання та підтримки українського народу. Спробуємо визначити кілька ключових аспектів цього процесу. Найголовнішим є збереження національної ідентичності, оскільки збереження національної ідентичності та нематеріальної культурної спадщини є важливим аспектом культурної політики та соціального розвитку, особливо в умовах глобалізації та культурних змін. Нематеріальна культурна спадщина охоплює традиції, обряди, знання, мову, фольклор, народні ремесла, музику, танці та інші її прояви, які передаються від покоління до покоління і формують національну ідентичність. Важливими є механізми та основні аспекти збереження національної ідентичності через нематеріальну культурну спадщину. Серед них ми, з огляду на тезовий характер публікації, відзначимо тільки деякі аспекти:

Передача знань і традицій. Важливо зберігати та передавати наступним поколінням знання про національні традиції, обряди, ремесла та інші форми нематеріальної спадщини через освітні програми, сімейне виховання та культурні заходи. НКС (включаючи традиційні пісні, обряди, ремесла та мову) стала основою для укріплення української ідентичності в умовах агресії. Відновлення і популяризація традицій, таких як вишиванка або народні пісні, підсилюють національну свідомість.

Культурний опір. В умовах війни НКС перетворилася на інструмент культурного опору, протистояння російській культур-

ній експансії та асиміляції. Традиції та звичаї стають символами незалежності та боротьби за національну самобутність, що підкреслює та унаочнює нашу відмінність від ворога, сформовану впродовж тривалого історичного періоду.

Документація та збереження. Запис та документація традицій, обрядів, пісень, легенд та інших форм нематеріальної культурної спадщини допомагають зберегти ці елементи для майбутніх поколінь, особливо в умовах сучасних змін і загроз їх зникнення.

Популяризація та інтеграція у сучасне життя. Використання нематеріальної культурної спадщини у сучасному контексті, наприклад, через мистецтво, медіа, туризм та культурні фестивалі сприяє збереженню національної ідентичності та збільшенню інтересу до традицій серед молоді.

Правова охорона. Важливим аспектом є створення та підтримка правових механізмів для охорони нематеріальної культурної спадщини, що включає міжнародні конвенції, національне законодавство та локальні ініціативи.

Глобальний контекст і взаємодія. В умовах глобалізації важливо зберігати національну ідентичність, водночас відкриваючись до культурного обміну та взаємодії з іншими культурами, що може збагачувати національну культуру.

Ці аспекти є ключовими для забезпечення збереження нематеріальної культурної спадщини як основи національної ідентичності та її розвитку в умовах сучасного світу.

Нематеріальна культурна спадщина відіграє значну роль у підтримці морального духу в умовах російсько-української війни. Вона слугує потужним інструментом збереження національної ідентичності, формування спільної культурної пам'яті та зміцнення єдності народу. Спробуємо виокремити кілька ключових аспектів цієї ролі.

Збереження національної ідентичності та пам'яті. Традиції, народні пісні, обряди, мова та інші елементи нематеріальної культурної спадщини допомагають зберегти національну ідентичність у складних умовах війни. Це сприяє підтримці відчуття належності до спільноти, яка має глибокі історичні корені і культурну спадщину.

Ритуали і обряди. Важливу роль відіграють релігійні і громадські обряди, що підтримують моральний дух та додають сил як військовим, так і цивільним: наприклад, участь у спільних молитвах, релігійних святах і проведенні обрядів згуртовують і вселяють надію у важкі часи.

Підтримка бойового духу та патріотизму. Народні пісні, патріотичні гасла, символи та інші культурні прояви активно використовуються для підняття бойового духу військових та цивільного населення. Вони служать джерелом натхнення і нагадують про боротьбу за свободу та незалежність.

Зміцнення спільноти та солідарності. У важкі часи, такі як війна, спільні культурні практики та ритуали сприяють зміцненню солідарності між людьми. Це особливо важливо для підтримки соціальної єдності та спільних зусиль у боротьбі проти агресора.

Терапевтична та психологічна підтримка. Традиційні форми мистецтва, такі як музика, танці, поезія, можуть мати терапевтичний ефект, допомагаючи людям справлятися зі стресом і травмами війни. Це також може слугувати способом колективного вираження переживань та емоцій.

Мобілізація через культурні символи. В умовах війни культурні символи стають важливими засобами мобілізації населення на захист своєї країни. Використання нематеріальної культурної спадщини у медіа, громадських заходах і на фронті допомагає активізувати національні сили та зміцнити моральний дух.

Патріотичне мистецтво. Поширення патріотичного мистецтва, включаючи пісні, вірші та стріт-арт, стало одним із способів зміцнення колективного духу та національної єдності. Ці форми мистецтва не лише зберігають традиції, але й адаптують їх до сучасного контексту війни. Одним із таких прикладів може слугувати патріотичний стріт-арт Одеси – патріотичні котики [8].

Таким чином, нематеріальна культурна спадщина відіграє ключову роль у підтримці морального духу українців в умовах війни, зміцнюючи їхню стійкість і рішучість у боротьбі за свободу і незалежність.

Мобілізація та об'єднання суспільства засобами нематеріальної культурної спадщини є важливим аспектом соціальної стійкості, особливо в умовах криз і конфліктів. Нематеріальна культурна спадщина відіграє важливу роль у зміцненні національної єдності, підвищенні суспільної мобілізації та формуванні спільного відчуття ідентичності та солідарності. Ось кілька ключових аспектів цієї мобілізації:

Колективні ініціативи. НКС сприяє об'єднанню людей у спільних ініціативах, таких як волонтерські рухи, організація культурних заходів для підтримки військових і постраждалих, створення громадських організацій для збереження культурної спадщини.

Формування національної ідентичності. Спільна культурна спадщина, включаючи мову, традиції, народні пісні та обряди, допомагає суспільству зберігати відчуття національної ідентичності. Це особливо важливо в умовах зовнішніх загроз, коли збереження культурних коренів стає основою для об'єднання суспільства.

Символи національного опору. Культурні символи, такі як прапори, герби, національні гімни, а також народні мотиви, стають потужними засобами мобілізації. Вони нагадують про спільні цінності, історію та цілі, сприяючи об'єднанню людей навколо ідеї захисту нації.

Культурні заходи та ритуали. Спільні культурні заходи, такі як фестивалі, концерти, виставки та обряди, допомагають об'єднати різні групи населення. Вони створюють відчуття спільної участі у важливих для суспільства подіях, що зміцнює соціальні зв'язки та солідарність. Як приклад можна навести цикл культурних заходів, що проводить Одеська національна наукова бібліотека до Дня Незалежності України під егідою Міністерства культури та інформаційної політики України та у співпраці з партнерами: це щорічний кроссекторальний проєкт «Україна: Історія. Культура. Ідентичність». У рамках проєкту в 2024 році відбулося «Родинне свято причорноморської глиняної іграшки» [9; 11], у 2023 році у рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю – родинне свято «Борщова екскурсія Одещиною: єдність в різноманітті» з майстер-класом приготування чорноморського борщу та дегустацією, виставкою робіт народних майстрів та концертною програмою [9; 11].

Започаткований 2021 року Одеською національною науковою бібліотекою за підтримки культурних, освітніх, наукових та громадських установ проєкт спрямований на зміцнення ролі культурних інституцій у збереженні, вивченні, дослідженні та презентації української історії, культури, традицій та досягнень у різних галузях; на удосконалення процесу міжкультурної комунікації, посилення партнерських зв'язків та розширення мережі співробітництва, що сприятиме розвитку культурного та освітнього простору України, популяризації знань про багату історико-культурну спадщину України та її внесок у світову культуру.

Проведення культурних заходів, таких як фестивалі, ярмарки, конкурси та вистави, дозволяє демонструвати традиції та обряди, залучаючи широку аудиторію, що не тільки сприяє збереженню спадщини, але й стимулює інтерес до неї серед різних вікових груп.

Культурні заходи як форма протесту. Фестивалі, концерти, вистави та інші культурні заходи стали формою мирного протесту та демонстрації єдності перед обличчям зовнішньої агресії.

Поширення патріотизму через мистецтво. Пісні, вірші, театр та інші форми мистецтва можуть ефективно мобілізувати суспільство, поширюючи патріотичні ідеї та мотивуючи до активних дій. Під час війни ці засоби особливо потужно впливають на моральний дух та готовність до спротиву.

Інформаційна підтримка. Засоби нематеріальної культурної спадщини використовуються для поширення інформації, формування громадської думки та підвищення обізнаності населення щодо важливих питань. Це може включати створення та розповсюдження фольклорних наративів, що відображають сучасну боротьбу і героїзм.

Відновлення та підтримка спільнот. В умовах кризи нематеріальна культурна спадщина може допомогти відновити розірвані соціальні зв'язки, сприяти реінтеграції постраждалих груп населення та підтримати їх у важкі часи через спільні традиції та обряди.

Мобілізація та об'єднання суспільства через нематеріальну культурну спадщину є потужним засобом збереження національної єдності та стійкості перед викликами, сприяючи формуванню сильної і згуртованої нації.

Важливим процесом для підтримки культурної ідентичності та історичної пам'яті народу є збереження та передача культурних знань через нематеріальну культурну спадщину. В практичній площині реалізація цього процесу виглядає таким чином:

Освіта та виховання. Один із основних способів збереження культурних знань – це їх передача через освіту. Включення елементів нематеріальної культурної спадщини у навчальні програми (від дитячого садка до університету) допомагає виховувати у молоді почуття належності до своєї культури. Важливим є також родинне виховання, де традиції, мова та обряди передаються від батьків до дітей. Так, наприклад, важливим є те, що для вчителів початкової та базової середньої школи доступний посібник, створений фахівцями ЮНЕСКО, «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні». Про це широко повідомляло Міністерство освіти і науки України. Ознайомитися з посібником та завантажити його для використання в освітньому процесі можуть усі охочі [2]. Використання матеріалів цього видання допоможе педагогам зробити навчання цікавішим та ефективнішим,

а також залучити школярів до збереження української культурної спадщини. Посібник містить 10 розділів, серед яких: пояснення поняття «жива спадщина» та важливості її охорони; методичні рекомендації для вчителів; покроковий підхід залучення живої спадщини до шкільної освіти; перелік освітніх фільмів тощо. Крім того, 12 українських шкіл уже випробували методiku, інтегруючи живу спадщину у вивчення фізики, біології, літератури та інших предметів. Важливо, що у посібнику освітяни знайдуть також понад 20 українських та європейських прикладів практичного застосування запропонованої методики [2].

Освіта та просвітництво. В умовах війни зростає важливість освітніх ініціатив, спрямованих на збереження і передачу НКС молодому поколінню. Школи, університети, культурні центри і онлайн-платформи активно залучаються до навчання традиційних ремесел, мови, пісень і звичаїв.

Документація та архівування. Запис, збереження та каталогізація усної традиції, обрядів, музики, танців, знань про ремесла та інших культурних практик є критичними для їх збереження. Це може включати створення аудіо- та відеозаписів, збирання фольклорних матеріалів, створення цифрових архівів, що забезпечують доступ до цих знань для майбутніх поколінь.

Цифровізація спадщини. Важливою стає оцифровування культурних ресурсів, що дозволяє захистити НКС від ризику знищення та забезпечити доступ до неї майбутнім поколінням.

Підтримка майстрів та носіїв традицій. Важливо зберігати та підтримувати зв'язок з носіями традиційних знань і вмінь – народними майстрами, музикантами, поетами та виконавцями обрядів. Організація майстер-класів, фестивалів, виставок, де ці знання можуть бути передані іншим, є ефективним способом підтримки та збереження нематеріальної культурної спадщини [6; 10].

Традиційні медіа та нові технології. Використання радіо, телебачення, а також нових медіа, таких як інтернет і соціальні мережі, дозволяє поширювати знання про нематеріальну культурну спадщину серед широкої аудиторії. Це особливо важливо в сучасному світі, де цифрові технології можуть допомогти зберігати і популяризувати культурні надбання.

Важливим у цьому аспекті є створення віртуального музею нематеріальної культурної спадщини [1].

Створення умов для міжпоколінної передачі знань. Важливо створювати умови, за яких знання та традиції можуть передаватися від старших поколінь до молодших. Це може бути реалізова-

но через сімейні заходи, громади, релігійні і культурні організації, де молодь має можливість навчатися у старших. Так, Валентина Дем'ян, голова Експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України, дослідниця з питань нематеріальної культурної спадщини, звертає увагу на те, що «Потрібно використовувати будь-який інструмент, щоб привертати увагу до себе, до України, – особливо, під час війни. Якщо ми не будемо говорити про свою нематеріальну спадщину, втратимо масу інструментів у цій війні. У збереженні нематеріальної спадщини першочергову роль відіграють саме її носії, громада, думкою якої дослідники не мають права нехтувати». Проведено навчально-практичний курс «Економіка через культуру», його слухачами стали представники громадських об'єднань, основним напрямом діяльності яких є розвиток локальних культури, бізнесу та креативних індустрій, представники влади, культурного та економічного сектору малих громад Київщини, Чернігівщини, Сумщини, Харківщини, Одещини. Упродовж трьох днів тут виступали знані фахівці зі сфери культури та економіки, відомі активісти. Організатором навчально-практичного курсу стала ГО «Навколо Нас. UA». Захід відбувся за партнерства ГО «Центр розвитку “Демократія через культуру”», Богуславського волонтерського штабу [7].

Інтерпретація та адаптація традицій. Щоб нематеріальна культурна спадщина залишалася живою і актуальною, важливо дозволяти їй адаптуватися до сучасних умов. Це може включати інтерпретацію старих традицій у новому контексті, що дозволяє зберігати їх значення і актуальність. У цьому аспекті цікавим прикладом може слугувати Спецпроект «Made in Одещина», в якому телекомпанія Суспільне вивчає спеціальності, які можна знайти тільки на Одещині. Команда телекомпанії вирішила розповісти про п'ять цікавинок регіону, які входять до списку культурної нематеріальної спадщини [13].

Ці підходи забезпечують збереження та передачу культурних знань, їх безперервність і актуальність для майбутніх поколінь.

Важливим аспектом збереження культурної ідентичності та сприяння розвитку культурного потенціалу країни є міжнародне визнання та підтримка нематеріальної культурної спадщини (НКС) в Україні. Відзначимо основні моменти щодо міжнародного визнання та підтримки НКС в Україні:

Інтеграція в глобальний контекст. Війна сприяла тому, що українська НКС привернула більшу увагу на міжнародній арені.

ні. Це включає реєстрацію українських елементів НКС у списках ЮНЕСКО, а також міжнародну підтримку у збереженні та промоції української культури. Україна увійшла до Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО є 8 українських об'єктів, які мають видатну універсальну цінність. Водночас об'єкт всесвітньої спадщини *Стародавнє місто Херсонес Таврійський* і його Хора та *Бахчисарайський ханський палац у Криму* зазнають пошкоджень через окупаційну владу [3; 14]. Водночас, через повномасштабну війну Комітет всесвітньої спадщини у 2023 році вніс до Списку всесвітньої спадщини під загрозою такі об'єкти: *Собор святої Софії та прилеглі монастирські споруди у Києві, Києво-Печерську лавру, Ансамбль історичного центру у Львові, Історичний центр Одеси*.

Крим, де об'єкти всесвітньої спадщини *Стародавнє місто Херсонес Таврійський* і його Хора та *Бахчисарайський палац кримських ханів* з попереднього списку продовжують зазнавати пошкоджень внаслідок варварської діяльності з боку окупаційної влади. Україна як жертва російської збройної агресії як ніхто усвідомлює гостру потребу в посиленні міжнародних зусиль для захисту національної та світової спадщини та її збереження для майбутніх поколінь [3; 14].

Культурна дипломатія. НКС стала важливим інструментом культурної дипломатії, допомагаючи Україні здобути підтримку міжнародної спільноти через демонстрацію своєї унікальної культурної спадщини.

Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. Україна приєдналася до Конвенції у 2008 році, що стало ключовим кроком для міжнародного визнання НКС. Ця Конвенція створює правову та інституційну базу для захисту та популяризації НКС на міжнародному рівні, а також сприяє співпраці між державами у цій сфері.

Включення українських елементів НКС до Репрезентативного списку ЮНЕСКО. Деякі елементи української НКС вже включені до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, що є важливим досягненням для України. Наприклад, *Козацькі пісні Дніпропетровщини* були внесені до цього списку в 2016 році. Це визнання допомагає підвищити обізнаність про українську культурну спадщину на міжнародному рівні та сприяє її збереженню [3; 14].

Міжнародні проекти та співпраця. Україна бере участь у міжнародних культурних проектах, спрямованих на збереження і по-

пуляризацію НКС. Це може включати обмін досвідом, проведення спільних досліджень, участь у міжнародних культурних форумах і фестивалях. Така співпраця сприяє розвитку культурної дипломатії та зміцненню міжнародних зв'язків.

Фінансова та технічна підтримка. Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ЄС та інші донори, надають фінансову та технічну підтримку проектам, спрямованим на збереження НКС в Україні. Це може бути фінансування досліджень, навчальних програм, реставрація культурних об'єктів та підтримка майстрів і носіїв традиційних знань.

Популяризація української НКС через культурний туризм. Міжнародне визнання НКС сприяє розвитку культурного туризму, який є важливим інструментом для економічної підтримки культурної спадщини. Це також стимулює зацікавленість міжнародної спільноти в українській культурі, що допомагає зберігати та розвивати НКС.

Залучення діаспори. Важливу роль у популяризації та збереженні НКС на міжнародному рівні відіграє українська діаспора. Організації українців за кордоном сприяють поширенню знань про українську культуру, організовують культурні заходи та підтримують зв'язок з батьківщиною.

Загалом, міжнародне визнання та підтримка НКС в Україні допомагають зберігати та розвивати культурну спадщину, а також підвищують престиж України на міжнародній арені, сприяючи культурному обміну та співпраці з іншими народами.

Нематеріальна культурна спадщина в умовах російсько-української війни є важливим чинником формування та зміцнення національної ідентичності. Вона сприяє підтримці морального духу, об'єднанню суспільства, збереженню традицій та культурних знань, а також мобілізації українців до спільної боротьби за свободу та незалежність.

Список використаних джерел

1. Віртуальний музей НКС. Режим доступу: <https://uccr.org.ua/nks/virtualnyj-muzej/>
2. Для вчителів створили методичний посібник «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні». Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/dlya-vchyteliv-stvoryly-metodychnyj-posibnyk-navchaty-ta-vchytysya-za-dopomogoyu-zhyvoyi-spadshhyny-v-ukrayini-yak-zavantazhyty/>

3. До Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО входять вісім українських об'єктів. Режим доступу: <https://suspilne.media/crimea/623663-do-spisku-vsesvitnoi-spadsini-unesko-vhodat-visim-ukrainskih-obektiv-dzeppar/>
4. Живий музей елементів НКС Одещини. Режим доступу: <http://surl.li/jwekzb>
5. Казан ексклюзивної юшки з трьох рибин: секрети приготування. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=LCvZpwvk1LY>
6. Кількість керамістів у Слов'янську скоротилася до 150 людей, технологію внесли до списку нематеріальної спадщини. Режим доступу: <http://surl.li/lcabvc>
7. Культурна спадщина як комплекс ресурсів розвитку громад: нематеріальна культурна спадщина | В. Дем'ян. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=EpMIut7Km1c>
8. На вулицях Одеси з'явилися малюнки патріотичних котів. Режим доступу: <https://suspilne.media/odesa/218490-na-vulicah-odesi-zavilisa-malunki-patrioticnih-kotiv/>
9. Причорноморська глиняна іграшка. Режим доступу: <http://surl.li/zzflxo>
10. Про головне в деталях. М. Корнелюк. Я. Левкун. М. Петрів. Нематеріальна культурна спадщина України. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=LKI8gPQQ5_g
11. Родинне свято причорноморської глиняної іграшки. Режим доступу: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4710
12. Свято незламності українців відбулося в ОННБ. Режим доступу: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4325
13. Спецпроект «Made in Одещина». Режим доступу: <https://www.youtube.com/@SuspilneOdesa>
14. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Режим доступу: <http://surl.li/mggqqp>